

Ara: 20,— Ft
Előfizetés egy évre: 80,— Ft

INDEX: 25 549
ISSN 0025—0228

A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÚJABB KIADVÁNYAI

142. Rácz Endre: Anyanyelvi nevelésünk, korszerűsítéséről. 1975. 6,— Ft.
143. Sallai János—Szende Tamás: A szünet mint funkció. 1975. 20,— Ft.
144. Heves megye földrajzi nevei II. A füzesabonyi járás. Közzétette Pelle Béláné. 1976. 36,— Ft.
145. Heves megye földrajzi nevei III. A hevesi járás. Közzétette Pelle Béláné. 1980. 80,— Ft.
146. D. Máta Mária: Egy elfelejtett reformkori magyar tudós. Gegő Elek (1805—1844). 1978. 24,— Ft.
147. Zelliger Erzsébet: A kapusznai nyelvjárás igeragozási rendszere. 1977. 16,— Ft.
148. Király Péter: A magyarok említése a 811. évi események óbolgár leírásában. 1977. 16,— Ft.
149. Rácz Endre: Az egyeztetés főbb kérdései a magyar nyelvben. 1977. 20,— Ft.
150. Szathmári István: Bárczi Géza (1894—1975) és a magyar nyelvtudomány. 1978. 20,— Ft.
151. Erdődi József: Időszámításunk. 1977. 10,— Ft.
152. Raisz Rózsa: Tudományos tevékenységi formák a Magyar Nyelvtudományi Társaság 1904-től 1945-ig terjedő működésében. 1979. 20,— Ft.
153. Mészáros György: A magyarországi szinto cigányok. 1980. 10,— Ft.
154. A szövegtan a kutatásban és az oktatásban. Szerk. Szathmári István és Várkonyi Imre. 1979. 40,— Ft.
155. Papp Ferenc: Lomonoszov, Kalmár György és a csúdok. 1980. 6,— Ft.
156. Veszprém megye földrajzi nevei. I. A tapolcai járás. 1982. 80,— Ft.
157. 75 éves a Magyar Nyelvtudományi Társaság. 1980. 14,— Ft.
158. Pusztay János: Az uráli—paleoszibériai kapcsolatok kérdéséhez. 1980. 16,— Ft.
159. Kiss Jenő: Nyelvjárási tanulmányok. 1981. 10,— Ft.
160. Név és társadalom. Szerk. Hajdú Mihály és Rácz Endre. 1981. 50,— Ft.
161. Emlékezés Mészöly Gedeonra. 1981. 10,— Ft.
162. Deme László: Közigazgatásunk nyelve. 1982. 10,— Ft.
163. Szabó József: Nyelvjárási szöveggyűjtemény Nagykönyiből. 1982. 40,— Ft.
165. Lotz János: Az igék alakja a Jókai-kódexben. 1982. 8,— Ft.

Főnyomtatásban újra kiadtuk a MNyTK. 24., 25., 26., 27., 28., 29., 31., 32., 35., 36., 37., 40., 43., 45., 47., 48., 61. és 72. számát. Kaphatók a Társaság irodájában.

MAGYAR NÉVTANI DOLGOZATOK

15. Gulyásné Mátraházi Zsuzsanna: Napjaink különleges keresztnévdívatja. 1981.
16. Knausz Ágnes: Kutya-, ló- és szarvasmarhanevek Miklósfán. 1981.
17. Fülöp László: Kaposvár utcaneveinek névtani vizsgálata. 1981.
18. Tóth Éva: Letenye és Sormás kutyanevei. 1981.
19. Halász Péter: Magyarfalú helynevei. 1981.
20. Paulusz Julianna: Szarvasmarhanevek Nagykanizsa környékén. 1981.
21. É. Kiss Sándor: Révész Imre 1853. évi helynévgyűjteménye. 1981.
22. Nagy Géza: A bodrogközi kacsza állatnevei (1959—1979) 1981.
23. Matijevics Lajos: A jugoszláviai Ferenc csatorna víznevei. 1981.
24. Herényi István: Alsóór genealógiája. 1982.
25. Névtudományi tanácskozás Kalocsán. 1978. július 27. 1982.

A füzetek kaphatók az ELTE Magyar nyelvészeti tanszékein (1052 Budapest V., Pesti Barnabás u. 1., III. em. 10).

MAGYAR NYELV

A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

LXXIX.

ÉVFOLYAM

MAGYAR NYELV LXXIX. ÉVF. 3. SZÁM

1983.
3. szám

AKADÉMIAI
KIADÓ
BUDAPEST

hitte, hogy vissza lehet hozni, mindenki által használttá lehet tenni ezt a hangot. Nekem akkor már igen sok negatív tapasztalatom volt, s azt fejtegettem, hogy csak a megőrzésre, a népszerűsítésre van lehetőségünk, de itt is sok még a feladat. Szerezzünk ennek a kiejtésnek tekintélyt, hogy aki hazulról a birtokában van, ne szégyellje, hanem igyekezzék megtartani; népszerűsítse ezt a rádió is bemondói, állandó szereplői által, de hogy helyesírásunkban is jelöljük, s mindenkit megtanítsunk rá, arra aligha van remény. Amikor idáig értem, Kodály — egymás mellett ültünk az elnökségben — felemelkedve közbeszólt: „Ne higgyenek neki! ne higgyenek neki!” S a szünetben birkózó, ökölvívó pózban elélem állt: „Megküzdjünk?” „Inkább bízzuk a történelemre” — mondtam.

A vitát természetesen sohasem kerestem, s a lényegét, Kodály nagyobb igazságát nem tévesztettem szemem elől.

6. Visszatekintés címen 1964-ben megjelent gyűjteményes kötetének előszavában — küzdelmeire, megtett útjára visszatekintve — így vall: „Mi lehetett a hajtóerő, amely minden akadály ellenére máig egyenes úton hol röpítette, hol vonszolta ennek az életnek szekerét? Egy reménytelen, viszonzatlan, viszonzhatatlan szerelem. A néphez, melynek ezeréves látható története, és talán még jobban nyelvében, dalában élő több ezer éves láthatatlan élete ellenállhatatlanul vonz magához, vérségi kötelék nélkül is.”

Amikor ezeket a sorokat leírta, szinte már egyformán osztotta meg erejét és idejét a zene és az anyanyelv — mondhatnám így is: „a zene nyelve” és „a nyelv zenéje” — között. Cikkeket írt, lelkesített, agítált, szervezett, hiszen a jó magyar kiejtésért való harcát ugyanaz a nagy cél és gondolat indította el, mint zenei nyanyelvünk újrafelfedezéséért és közkinccsé tételéért való küzdelmeit: hogy legjobb, legértékesebb nemzeti sajtáságainkat megőrizzük, fejlesszük, gyarapítsuk és egész népünk tulajdonába juttassuk.

Ez a szerelem hozta közénk. Ez készítette, hogy vállalja a Nyelvművelő Bizottság elnöki tisztét, ez ösztönözte, hogy a Magyar Nyelvőr szerkesztőségének egyik legtevékenyebb, leglelkiesmeretesebb tagjaként folyóiratunk gondjait is vállalja, ezért vett részt értekezleteinken, konferenciáinkon, ezért küzdött a megindítandó népszerű nyelvművelő folyóiratért, ezért támogatta szóval és tettekkel a külföldön élő magyarok közt végzett nyelvmegőrző, kultúra-ápoló munkát, és — ismét elnézést kérve a magam említéséért — ezért buzdított engem is a rendszeres rádióelőadásokra, indította el s támasztotta fel újra a maga előadásával — majdnem napra pontosan harminc évvel ezelőtt — az „Édes anyanyelvünk” sorozatot.

7. Kodály igazságához ma már alig férhet kételkedő szó.

Ma már valóban nem kétséges, hogy a nyelv hallható része milyen fontos — napjainkban egyre fontosabb — része az egésznek. Mind a közlés sikeressége szempontjából, mind esztétikai szempontból. (Ami tulajdonképpen nem is nagyon választható el egymástól.)

Azt sem kell ma már bizonyítani, hogy a magyar élőbeszéddel — országos viszonylatban, köznyelvi szinten — sok baj van. Baj van a hangképzéssel, a hangok időtartamával — amely a magyar nyelvben fontosabb, mint sok más nyelvben —, a hangsúlyozással, mondataink hanglejtésével, dallamával stb. Azt is valljuk ma már, hogy ezzel a kérdéssel törődni kell, ezt nem lehet elhanyagolni, nem lehet az időre, a véletlenre bízni.

A feladatok is világosan állnak előttünk: hogy mit kell tennie a tudományos kutatásnak, az iskolai nevelésnek, s hogy milyen szervezési feladataink s lehetőségeink vannak a kitűzött cél megközelítésére.

És az eredmények sem jelentéktelenek!

Széles körűvé vált a hangzó beszéd tudományos kutatása; elkészülőben van kiejtési kézikönyvünk; nagy helyet kaptak a kiejtés kérdései a „Nyelvművelő kézikönyv”-ben; több fórumhoz jutott a beszédművelés; s ami a leglényegesebb: Péchy Blanka áldozatkészsége, fáradhatatlan szervező, irányító munkája nyomán országos ügyvé vált a szép magyar kiejtés.

Mindaz, ami ma történik, közvetve vagy közvetlenül kapcsolódik Kodály javaslataihoz, ha nem is mindig az ő elgondolásainak a következménye. De mindegyikben ott van Kodály lelke, Kodály nagy álma.

8. Befejezésül hadd emlékezzem vissza Nyelvművelő Bizottságunk egy régi ülésére, amelyen a hetvenéves Kodály Zoltánt s bizottságunk másik tagját, mostani elnökét, az ötvenéves Illyés Gyulát köszöntöttük. PAIS DEZSŐnek, azóta elhunyt másik mesterünknek Kodályról mondott szép szavait idézem: „Magasztos hivatást választott és tölt be a zene területén: a nép zenéjét, a magyarság lelkéből fakadt zenét adja vissza a népnek megtisztítva, művészi magaslatra emelve; ami addig csak egy kis közösség, egy-két falu volt, nemzeti kincsé, köztulajdonná tette. Ezt törekszünk mi tenni a magyar nyelvvel. S ebben sokat, nagyon sokat köszönhetünk Kodály Zoltánnak.

A múltat és a jelent, a magyar múltat és a jelent magyar jövőre átváltani: ezt tette meg világra szóló sikerrel Kodály Zoltán a művészetben, és bizonyára hasonló céllal vállalta el a mi munkánk irányítását is. Tudja és tudjuk, hogy a magyar nyelv jövője a magyarság jövője is, és éppen ezért ezzel a nyelvvel törődni kell, nyelvünket művelni, fejleszteni kell, mert ezzel népünk jövőjét biztosítjuk, építjük.” (MNy. LII, 6.)

LŐRINCZE LAJOS

Kodály, a tudós és tudós-nevelő

Egy alkotó pályának jelentősége azon mérhető le, mit talált maga előtt, és mit hagyott maga után. Mit talált maga előtt a tudós és művész Kodály pályája indulásakor? A népdal ismeretlen volt nemcsak a műveltek és kevésbé műveltek előtt, hanem jóformán ő maga előtt is. Ritka falusi emlékek, diák-társainak egy-egy dala hozott valami hírt egy más zenei világról, de lényegében nem ismerte azt. Inkább csak élt benne a sejtelen, hogy valami másnak kell lennie azon kívül, amit mindenki tud és énekel. Nem volt jobb a helyzet a magasabb magyar zene területén sem. Magyar zenetörténet, úgy látszott, nincs más, csak amit a XIX. század néhány nagy zenésze alkotott. Régi idők dallamai szétszórt, alig hozzáférhető kéziratokban, egykorú kiadványokban könyvtárak mélyén lappangtak. Legtöbbjük még ismeretlenül várt a feltárára. A zenész hagyomány nélkül, magára hagyva volt kénytelen alkotni, a tudósnak, akit népe zenei kultúrájának megismerése vonzott, egyedül kellett elindulnia egy ismeretlen világba fölfedező útra.

A művész magából is tud világot teremteni, ha zseniális; a tudósnak a zsenialitás mellett legalább annyira szüksége van az alapos képzettségre is.

Nagy szerencséje a magyar zenetudománynak, hogy a fölfedező útra induló Kodálynak megvolt ez az alapos felkészültsége. Ő nemcsak a bölcsészkaron szerezte meg a Zeneakadémia mellett tudományos képzettségét, ahol magyar–német szakon tanult irodalomtörténetet és nyelvészetet, hanem az Eötvös Kollégiumban is, ahol a kitűnőket képezték ki külön kitűnökké. Nem volt véletlen, bár ő úgy emlékezik vissza, hogy anyja kívánságára lett bölcsész is a Zeneakadémia mellett; de egész későbbi tudós egyénisége alapján ítélve kétségtelen, hogy személyes hajlamainak is megfelelt ez a képzés: érdeklődése annyira történeti, annyira a magyarság kultúrájának problémáira irányult, hogy az irodalomtörténet és nyelvészet azt adta meg számára, abban vértette fel módszerrel és ismeretekkel, ami legbelül érdekelte. Megadta az alapot és a legszükségesebb irányítást.

Ez mindjárt első munkája során kiderült. Doktori értekezése a magyar népdal strófászerkezetének feldolgozása volt. Csak a tudományos élettel szoros kapcsolatot tartó Eötvös-kollégista bölcsész szerezhette tudomást arról, hogy a Néprajzi Múzeumban, a közönség szeme elől szinte elrejtve, lappanganak Vikár Béla fonográf-hengerei a népdal valódi kincseivel barázdáikon. Nemcsak az értekezés lett jobb általuk; — bennük fedezte föl Kodály a népdal igazi szépségeit, egy új világot, amire mint művész vágyott, s amiben mint tudós azonnal problémák sokaságát látta meg. Ez a találkozás döntötte el a nagy népdalgyűjtés sorsát: mindketten ettől az élménytől föllelkesülve fogtak hozzá Magyarország zenei fölfedezéséhez. Kodály boldog napokat töltött a Néprajzi Múzeum kis szobájában, ahol a hengerek lehallgatása azonnal művészi munkára, zeneszerzésre is ösztönözte, s a kis zongora sokszor megszólalt, amint rajta első gondolatait próbálgatta.

Már itt túlment a meghallgatáson: újabban kerültek elő lejegyzései, amiket ebben az időben készített a hengerekről. Később, amikor Bartók minden idejét és energiáját rászánta a teljes Vikár-gyűjtemény lejegyzésére, ezeket a kottákat félretette, és soha egyetlen szóval sem említette; átengedte a feladat megoldását Bartóknak.

Még egy másik vonatkozásban is így járt el. Ő maga is megkezdte gyűjtése kezdetén a szlovák dalok följegyzését; volt olyan szlovák falu, például Darázs, ahonnan Bartók levélbéli leírását ismerjük gyűjtéséről, ahová Kodály előbb ment, s ahonnan származó dalát egy korai munkájában közölte is. De amikor látta, mekkora energiával lát hozzá Bartók a gyűjtésnek a szomszéd népek között, ezt is abbahagyta, és sosem említette saját kezdeményezését. Annyi volt az előttük álló feladat, hogy maradt elég mindkettőjüknek. Csak ezzel az önkéntes munkamegosztással lehetett megbirkózni velük.

Kodály gyűjtése már megindulásakor tudatos rendszert mutat. Végig akart menni a nyelvhatáron. Kezdte a Mátyus-földjén, majd a Zobor-vidék gazdag hagyományait ismerte meg, s eljutott Hont és Bars falvain keresztül Gömörbe Rozsnyóig és a Mátra palócságáig. Ezt nemcsak gyűjtése időpontjaiból és földrajzi útvonalából lehet kikövetkeztetni. Ő maga mondta nekem, amikor kerestük a falumonográfia legmegfelelőbb helyét: „Én végig akartam menni a nyelvhatáron, Rozsnyóig jutottam; maga folytassa onnan tovább.” Vagyis tisztában volt a peremvidékek, a nemzetiségek közé ékelt szélső népcsoportok néprajzi jelentőségével. Tudta, hogy ott őrzik a legősibb hagyományokat. Ez a meggyőződés, amit éppen Zobor-vidéki gyűjtése igazolt fényesen, vitte el később a bukovinai székelyekhez. Tudjuk, hogy mindketten szerettek volna eljutni a moldvai magyarokhoz is; de az már nem volt lehetséges. Azok

Romániában éltek, míg a bukovinaiakat a Monarchia határain belül el lehetett érni.

Kettejük munkájával pár év alatt több ezer dallam gyűlt össze. Ez Vikár hagyatékával kiegészítve, valamint már kezdetben jelentkező követőik-tanítványaik, Molnár Antal, Lajtha László gyűjtéseivel együtt olyan nagy tömeget jelentett, amelyben eligazodni csak valamilyen rendszer segítségével lehetett. S itt ismét a finnugor tanulmányokkal felvértezett Kodálytól jött a tájékoztató. Ő szerzett tudomást a finn Ilmari Krohn kísérletéről, amellyel a finn dallamokat zenei rendszerbe sorolta. Annak nyomán közös záróhangra írták át a dallamokat, ami a dalok hangnemi, dallam-mozgási sajátosságainak összehasonlítását tette lehetővé, s a dallamokat különböző sajátosságaik szerint zenei rendszerbe osztották. Ketten kétféle sajátosság szerint alkották meg a rendszert, s ez mindjárt zeneszerzői érdeklődésükre is fényt vet: Kodály a dallammozgás sajátosságait akarta megragadni, ezért első helyen a dallamsorok záróhangjait — legfőbb pontjait — vette tekintetbe az osztályozásban; Bartók a metrikai és ritmikai sajátosságokat. Második helyen, természetesen, mindketten tekintetbe vették a másik szempontot is. Így mindjárt a gyűjtés kezdetén eljutottak olyan megoldáshoz, amit eddig sehol a világon így meg nem valósítottak, csak szomszédaink, akiknek erre saját anyagukban Bartók adott példát, De ők ezt a példát csak részben és másképpen követik. A világ más részein pedig még mindig csak a szöveg szerinti rendezés van használatban, ami elválasztja egymástól az összetartozó dallamokat. Az ő zenei rendjükben egyrészt összekerülnek az összetartozó variánsok, másrészt minden dallamot tulajdonságai alapján könnyen fel tudunk keresni. Vagyis a nagy gyűjtemény zenei kutatásokra alkalmassá vált.

Más vonatkozásban is túljutottak az akkor — többnyire máig — szokásos gyakorlaton. Éspedig a lejegyzés tökéletesítésében. Minthogy sokoldalúan képzett és alkotó zenész nyúlt a dalokhoz, aki a régi dalok sajátos szabad ritmusát s a díszítmények zenei hatását azonnal értékelte, nem elégedhetett meg azzal a vázlatos lejegyzéssel, ami előttük szokásban volt, s amit még ők is használtak gyűjtőmunkájuk kezdetén, szinte gyorsírásként első benyomásaik rögzítésére. Innen igen hamar eljutottak a ritmus finomságainak és a díszítő hangoknak hajszálpontos rögzítéséig. Különösen fontosá tette ezt az a körülmény, hogy a fonográf-henger megörökítette ugyan a dallamot, de csak rövid időre: minden használatnál, minden lehallgatással kopott, romlott, és vesztette el eredeti hangzását. Meg kellett hát örökíteni a lejegyzéssel. Az Ethnographiában közölt első gyűjtőbeszámoló kottái után később már olyan részletes lejegyzéseket találunk, például a „Nagyszalontai Gyűjtés”-ben, ahol nemcsak a szabad ritmus van pontosan feltüntetve, hanem a versszakonkénti eltérések, a variációk is. S mindennek csúcsa a „Kelemen kőmies balladája” címen közölt lejegyzés, ahol Kodály egy 36 versszakos ballada teljes előadását rögzítette pontos kottába, hogy képet adjon egy ilyen átélt előadás teljes atmoszférájáról. A versszakról versszakra változó díszítmények, néha főhangok is, a ritmus apró módosulása a szabad parlandóban s a váltakozásokból kialakuló előadói felépítés volt a cél, ami ezt a különleges teljesítményt életre hívta.

Mert itt nemcsak a 36 versszak pontos lejegyzése a teljesítmény, hanem maga a fölvétel is. A fonográf-hengeren legfőképpen 5–6 versszak fért el; vagyis többször kellett hengert cserélni. Elgondolhatjuk, milyen gyűjtő-tapintat kellett hozzá, először is olyan embert találni, aki ilyen előadásra képes volt, másodszor, aki arra is képes volt, hogy ennyiszor megszakítva is folytatni

tudja teljes átéléssel. De a nehézséget végül is legyőzte annak az akarata, aki tisztában volt egy ilyen teljesítmény jelentőségével.

Az egyes dal életszerű megragadása is csak egyik oldala a néprajzi kutató igényének. Aki nemcsak adatokért járt a falvakba, hanem az érzékeny művész fogékonyságával, az egy emberi világot talált ott, amiben a dalok nem elkülönülten éltek, hanem együtt egy sajátos zenei kultúrában. A gyűjtés tehát az egyes dalok, a zenész számára fontos zenei anyag mellett egyre többet mutatott ebből az emberi világból a két kutatónak. Hogy ebből az emberi világból milyen élményeket szívott fel az alkotó művész, arról mindkettőjük számos nyilatkozata tesz tanúságot. De a tudós számára is adott ez új ösztönzéseket. Nem kiragadni néhány szép dallamot a saját művészi céljaink számára, hanem egyre jobban megismerni ezt a zenei világot: ez alakult ki egyre jobban Kodályban, a tudósban. Mindketten folytattak egy-egy faluban olyan gyűjtést, ami a falu lehetőségig teljes dallamkincsének kimerítésére irányult. Kodály Nagyszalon-tán jutott abba a helyzetbe, hogy ezt a célt teljesen megvalósítsa. A Néprajzi Társaság és a Folklór Fellows magyarországi szakosztálya rendezett ott nagyszabású helyi gyűjtést — a cél az Arany János által ismert néphagyományok feltárása volt —, s a később bekapcsolódó Kodály itt hosszabb gyűjtés és az előző gyűjtések zenei revideálása során körülbelül kimerítette a falu népdaltudását, mint maga megemlékezik róla: mintegy 450 dallal. Ebben a számban nyilván benne foglaltatnak a „kevésbé értékes” dalok is, minthogy a nagy gyűjteménybe ennek csak egy részét adta be: Bartók kimutatása csak 247-et tüntet fel a faluból. Vagyis Kodály itt már eljutott az értékek keresésétől a teljes élet vizsgálatáig. Évekkel azután, hogy velem megíratta disszertációként egy falu zenei életének leírását, kezembe adott egy csomag papírszeletet: különböző hozzá írt levelek hátára, levélborítékokra és más cédulákra sebtében följegyzett emlékeztető szavak voltak rajtuk, ahogy eszébe jutott, mi mindent kellene följegyezni egy dallal kapcsolatban: hányan tudják, honnan tanulták, fiatalok éneklik vagy öregek, és hasonló; néha ugyanaz az ötlet később újra fölbukkan, de egyre több a követelmény. Vagyis megmutatta utólag, hogy alakult ki benne az, amit ő mint a gyűjtés legteljesebb igényét foglalt össze 1937-ben, s tegyük hozzá: amit ma már az egész etnológiában mint modern követelményt tartanak számon: egy közösség teljes (zenei) életének leírása.

A gyűjtés teljessége és a zeneileg rendszerezett anyag biztos alapot szolgáltatott a tudományos feldolgozásra. Kodályt tudományos felkészültsége és egyéni érdeklődése egyaránt a történeti kutatásra és a rokon népi összehasonlításra ösztönözte. Talán ezért is engedte át teljesen Bartóknak a szomszéd népi összehasonlítás feladatát, tudva, hogy a másikat viszont csak ő tudja elvégezni. Már az első években megjelent három tanulmánya, amely mind a filológiai képzettségű Kodály érdeklődéséről tanúskodik. A „Hitetlen férj” balladának néhány változatával kapcsolatban XVI. századi költészetünk versformáinak továbbélését mutatja ki a néphagyományban: az 5 + 5 + 6 szótagos sorokból felépített versszaknak többé-kevésbé épen maradt formáit a ballada egyes variánsaiban. A másik: „Három koldusének forrása” egy rövid helyreigazító hozzászólás keretében, amelyet egy dilettáns gyűjtőtől közölt koldusénekhez fűzött, egész sorát hozza fel gyűjtéséből a kolduséneknek, egyházi népéneknek, és hivatkozik a megfelelő ponyvafüzetekre, amit vagy a falvakban, gyűjtéskor talált, vagy a fővárosban kinyomozott. Vagyis már gyűjtése kezdetein kiterjesztette érdeklődését ezekre a néphagyomány periferiáján levő jelenségekre is, és nem restellte a fáradságot utánajárni a pony-

váknak is, ami a néphagyományba nemcsak selejtet ömleszt bele nagy tömegben, hanem régi korok értékes műveltségi emlékeit is közvetítette. „Régi karácsonyi énekek” című közlésében pedig egy Nyitra megyei faluban talált karácsonyi énekek nyomán elindulva kinyomozta, hogy valamikor úgynevezett pásztormisék éltek a környéken, amikor pásztorok dudáltak a templomban, s olyan dallamokat énekeltek, „amire táncolni lehetett volna”, az orgona dуда módjára zengett. Mint írja: „folytattam a nyomozást, mert templomba került misztériumot sejtettem a dolog mögött”; s karácsonykor magyarul énekelt miserészletek és pásztori közreműködéssel folyó sajátos misegyakorlat derült ki a nyomozásból. Látjuk, milyen széles körre terjedt ki érdeklődése, mennyi mindent belevont a „népdalgyűjtés” fogalmába. Már akkor a későbbi magyar zenetörténeti kutatások csírái jelennek meg e néhány első közleményében. De a filológus később még egyértelműbben nyilatkozott meg abban a két munkájában, amit „Magyar zenei folklór 110 év előtt” címen és Arany János népdalgyűjteményének kritikai kiadásában tett közzé. Az előbbi egy aukción fölfedezett és megvásárolt ritkaságról számol be: az Akadémia 1830-as népdalgyűjtő felhívására beküldött és elveszett két közlés, amelyben a két egykorú gyűjtő a dallamok zenei rendszerezésére tesz javaslatot. Kodály igazán méltányolhatta ezt a kísérletet, ami, ha megvalósul a kiadással együtt, bizonyára korábban juttatta volna el a magyar népzene-kutatást azokhoz az eredményekhez — talán már Liszt idejében —, amit később Kodályéknak kellett elérniük. A másik, Arany János népdalgyűjteményének kiadása tulajdonképpen nem is annyira folklór jellegű feladat volt, mint magyar zenei művelődéstörténeti. Arany János túlnyomórészt diákkori dallamkincsét vetette papírra, s ennyiben a dallamok nyomozása a magyar dallamtörténeti adatokkal való egybevetést jelentett, zenei filológiai feladatot. Persze vonzotta őt, a nagyszalon-tai anyag ismerőjét az a kérdés is: mit talál benne azokból. Sajnos, elég keveset. Amennyire forrás nagy költőnk minden munkája a népiélet régiségeire nézve, annyira nem találjuk gyűjteményében sem szűkebb hazájának, sem a nagy magyar népdalkincsnek értékeit. De Kodályt vonzotta a műveltek dallamtudásának történeti alakulása is, s ez a kötet mindkét irányú munkásságának tanúbizonysága.

De érte nagyobb meglepetés is a filológus Kodályt, ha nem Nagyszalon-tán, akkor Bukovinában. Amikor először hallotta előszájából elhangzani néhány sorát a XVI. századi Árgirus-széphistóriának. Erről szóló híradása nem csekélyebb kérdést old meg, mint XVI. századi históriás énekeink előadásmódjának és ritmusának kérdéseit. Ahogy az Árgirust énekeltek a szabadon recitált parlando 12 szótagos sorokra, az egyszeriben megértette, miért döcögnek Tinódi versei, ha a felező metszetet akarjuk éreztetni benne: mert ezek a 12-esek nem kívánják a felező metszést; állandóan változó recitálásukkal tökéletesen megvannak a metszet nélkül is. Vagyis nemcsak egy fölfedezés: a „megtalálás” jelentkezett a tanulmányban, hanem mindjárt kettő is: a „felismerés” és a „következtetés” is.

Később újabb közös népzenei-zenetörténeti témával állt elő „Néprajz és zenetörténet” című felolvasásában, ami a Néprajzi Társaság folyóiratában meg is jelent. Itt több párhuzamos példával mutatta be, hogy egykorú vázlatos följegyzések XVII–XVIII. századi dallamokról mint kapják meg valódi formájukat a néphagyományban fennmaradt, élő változataiktól; a csontvázra hogy épül rá az élő hús; vázlatos és néha hibás kottaírást hogy díszít föl az élő előadás a dallamot körülfonó ékesítő hangokkal, hogy kapja meg igazi hang-

nemét a rossz előjegyzéssel vagy előjegyzés nélkül felírt vagy sajtóhibával ki-nyomtatott dallam. S itt már rámutat arra az útra, amelyen a magyar zene-kutató legyőzheti az akadályokat, amelyek elébe állnak a történeti zenei hagyomány követésében régi írásbeliségünk pusztulása, illetve későbbi hiánya következtében. A zenei néphagyományhoz kell fordulni, ahol még rengeteget megtalálhat abból, ami a magas kultúrában elveszett.

Itt tehát látjuk Kodálynak az egykori irodalomtörténeti tanulmányokat folytató, bűvárkodásra hajlamos Eötvös-kollégistának tudományos kiteljesedését. De megjelenik nemsokára a nyelvészeti tanulmányokat folytató, a rokon népek felé forduló tanítványnak kiteljesedése is. Bizonyára ő volt az, akinek először feltűntek a Néprajzi Múzeumban őrzött cseremiszt felvételek, amelyek egy finn folklorista gyűjtését tartalmazták. S amikor a magyar zenei hagyományban fölfedezte az ötfokúság erős jelenlétét — ez is a különleges régiségek iránt érdeklődő Kodálynak tűnt föl Bartók Csík megyei gyűjtésében —, akkor irányult rá mindkettőjük figyelme ezekre a hengerekre, amelyekben akkor még csak valami hasonlót fedeztek föl az egyre világosabban kirajzolódó régi magyar dallamstílushoz. Ezen az úton azonban még sok lépést kellett megtenni.

Mindenekelőtt meg kellett ismerkedniük a rokon népek zenéjével. Rokon népeken itt nemcsak a nyelvrokonokat kell érteni, hanem a történelmi érintkezés, összeolvadás és közös kultúra révén rokonokat is: tehát a finnugorok mellett a török-tatár népeket is. Kodály minden lehetőséget megragadott arra, hogy ezekről szóló zenei kiadványokhoz hozzájusson. S amilyen mértékben tisztázódott a magyar anyag képe, amilyen mértékben kirajzolódott egy régi, ötfokú stílus körvonala a magyar népzeneben, ami Európában magányosan áll, olyan mértékben gyűltek az adatok hozzá eljutó kiadványokból hasonló dallamokra a keleti rokonoknál. Az első nagyobb jelzést a felgyűlt tapasztalatokról abban a tanulmányában adta, amit még nem is a magyar dallamokról írt: a „Sajátságos dallamszerkezet a cseremiszt népzeneben” címűben. Itt a kvintváltó cseremiszt dallamoknak arról a sajátosságáról számol be, amelyben a kvinttel mélyebben ismétlődő dallamrészben ugyanúgy oldják meg a hangrendszerből hiányzó hang megkerülését, mint ahogy a fűgában Bach emelte ki a hangnem fő pilléreit az úgynevezett „tonális válaszból”, eltérve a hangról hangra pontos kvint-megfeleléstől. Itt, látszólag csak egy távoli nép zenéjéről szólva már a magyar zene őstörténeti kapcsolatai lebegnek szeme előtt. A tanulmány végén csak általánosságban hivatkozik rá, hogy hasonló jelenségek a magyar dalokban is tapasztalhatók. De még kézzelfogható összefüggésről nem nyilatkozik. Az már csak nagy összefoglaló tanulmányának, „A magyar népzene”-nek volt igazi meglepetése.

Ez a tanulmány Bartók korábbi — 1924-ből keltezett — összefoglaló könyvének leíró-tipológiai jellege után a történeti-filológiai összefoglalást jelentette. S ebben már 11 közvetlen dallamegyezésre hivatkozhatott az általános stílusjegyezésen belül, amikor kvintváltó és kvintváltás nélküli ötfokú dalaink mellé cseremiszt, csuvas, votják, tatár dallamokat állított párhuzamként. Az összehasonlító nyelvtudományban kiképzett Kodály megteremtette az összehasonlító népzene-tudományt; kimutatta a rokon népek zenéjével összehasonlított magyar népzene honfoglalás előtti örökségét.

Ez az összefoglalás azonban mást is megteremtett: a népzene történeti feldolgozásának első összefoglalását is. Egész sor példán mutatta be a hagyományban fennmaradt régi műzene maradványait. Egy aratás-végző éneken

egy középkori gregorián alleluját, nyugati dallampárhuzamokkal a középkori Nyugat jelenlétét Magyarországon; XVI. századi versünk nép közt fennmaradt énekelt változatában Balassi strófaformáját s rajta keresztül egy XVI. századi műzenei emléket; legklasszikusabb példájában pedig bemutat egy dallamcsaládot, amely XVII–XVIII. századi forrásokban hol egyházi énekként, hol hangszeres táncdallamként, vagy Pálóczi Horváthnál cigány-csüfölként van följegyezve, a néphagyományból pedig Rákóczi, Bercsényi emlégető szöveggel vagy bordallal, balladával párosulva került elő, s ezzel a Rákóczi-nótának széles körű hagyományát tudta igazolni. Népzeneben és zenetörténetben egyaránt új utak lehetőségét fedte föl ezekkel az egybevetésekkel, s mindkét tudományág számára jelentős eredményt produkált: nemcsak kész eredményt nyújtott, hanem további kutatások lehetőségét is felvillantotta; az egyikben ismeretlen eredetű, sokféle népzenei típusaink eredetkérdésének megoldását adta, a másikban eddig ki nem aknázott források feltárásának szükségét és lehetőségeit mutatta meg.

Mindezek az eredmények és a bennük feltáruló lehetőségek tanítványainak, követőinek egész életmunkáját indították el. Mindenekelőtt Szabolcsi Bencét, a legátfogóbb érdeklődésű zenetörténészét, aki mind keleti párhuzamok fölkeresésében, mind pedig, főleg a magyar zenetörténet emlékeinek föl-kutatásában és a népzenevel való kiegészítésében egész életében követte és kiegészítette mesterét. Ő volt az első, aki Tinódi és a XVI. századi Hofgreff-énekeskönyv dallamait újra közreadta, majd tanulmányaival a XVII. századi főúri zenének és a XVIII. századi kollégiumi dallamföljegyzéseknek első szám-bavételét elvégezte. Nyomában megindult a források felkutatása és kiadása. Először a XVIII. századi diák-melodiáriumok anyaga került kiadásra, de hamarosan követték a XVI–XVII. századi világi és egyházi dallamok összkiadásai is. Szorgalmas utódok felkutatták a nálunk és szomszédainknál könyvtárak-ban lappangó XVIII. századi kottás följegyzéseket a korabeli táncokról; összegyűjtötték és megkezdték kiadását középkori gregorián-énekeinknek; megjelent egyik tanítványa könyve egy XIX. századi dalszerzőnkéről; kiadták Pálóczi Horváth Ádám nagy gyűjteményét; XVI–XVIII. századi táncdalla-mainkról számos kisebb-nagyobb gyűjtemény és tanulmány jelent meg. A nép-zenekutatók széles tábora, követve Kodály korai példamutatását, gyűjteni kezdte az egyházi népénekeket az egész nyelvterületről, különösen a virrasztó énekek anyagát. Ez, főleg ami a Szerémségből, Bukovinából és Sopron megyé-ből került elő, teljesen új megvilágításba helyezi XVI–XVIII. századi zenén-ket, s bizonyos mértékben a középkori magyar dallamvilágot is. Tanítványá-nak, Vikárnak a nyelvész Bereczki Gáborral több éven keresztül folytatott Volga vidéki gyűjtése pedig értékes anyagot hozott rokonaink zenéjének pon-tosabb ismeretéhez, s egy sor zenei őstörténeti kérdés helyesebb megítéléséhez. És ne feledjük el: megkezdődött és testes kötetekben megvalósult a nagy nép-dalkiadvány, amit még sokkal kisebb arányokban terveztek az első világháború előtt Bartókkal, s ami kibővült célkitűzésekkel valósítja meg a teljes magyar népzenei anyag megismertetését.

Mindez az eredmény nem születhetett volna meg egy nagy tudós szellem kisugárzó hatása nélkül. Itt természetesen nem lehet figyelmen kívül hagyni a zeneszerző — és pedig két nagy zeneszerző — hatásának szerepét sem. De kellett a tudós fölfedező és tudományra serkentő hatása is, és mindaz, ami munkáiból, érdeklődéséből környezetére kiáradt: problémalátás és kutatási lelkesedés. És az a tudományos magatartás, ami jellemezte, s amit környeze-

tében lehetetlen (nem volt) érezni és látni s hatását valamiképpen magunkon tapasztalni. Amikor Kodályról, a tudósról megemlékezünk, lehetetlen meg nem emlékeznünk egyúttal a tudományra nevelőről is.

Semmiképpen sem volt az az általánosan elismert „jó tanár”, aki előadásaival magával ragadja hallgatóságát, vagy aki a leggyengébből is kihozza a lehető legtöbbet. Ilyen értelemben ő nem volt „jó tanár”. És mikor arra vállalkozott, hogy a nagy tömegnek, az összes zeneakadémista növendéknek népzeneórát tartson, arról legtöbbüknek rossz emlékei maradtak fenn. Ő nem volt való az érdekteleneknek, a kényszerítetteknek tanítására. Annál inkább azok számára, akik elkötelezettnek érezték magukat arra, amit ő akart, folytatására annak, amit ő csinált. Vagyis az ókori peripatetikusok, a humanista költő-tanárok utóda volt: a keveseknek pótolhatatlant adni, a keveseket végleg elkötelezni, azoknak egész életre irányítást adni. Ebben utolérhetetlen volt.

Elsősorban példájával hatott. Egyik legfőbb tulajdonsága volt: nem nyilatkozni addig, amíg véglegeset nem tudott mondani. A várni tudás, amit szóval is lelkemre kötött, saját munkájában is fő irányelv volt. Nem véletlen, hogy Bartók 1924-beli közlésében még függelékben közölt és jegyzetben említett három cseremisz dalt. Kodály akkor még nem szólalt meg ebben a témában. 1934-ben is, amikor a sajtószerű szerkezetről értekezik a cseremisz népzeneben, még nem beszél zenei őstörténetéről, a magyar zene honfoglalás előtti rétegeréről. Azt csak 1937-ben emlegeti, de akkor teljes meggyőződéssel, amikor már megtalálta a kétségtelen bizonyítékokat a keleti párhuzamokban. Pedig ez a kérdés igazán a lelkéhez nőtt. „A magyar népzene” tanulmányát sokszor kiadták még életében is; soha semmit nem változtatott benne — pedig itt-ott voltak már új eredmények, olyanok is, amelyeket ő is elismert, mégsem dolgozott bele —, egyedül keleti párhuzamait szaporította újakkal későbbi kiadásában, egészen az idegen nyelvű kiadásokig. Ezt tartotta legfontosabbnak.

Másik ilyen „kivárása” a siratókkal kapcsolatos. Bartók már hivatkozott könyvében Kodály sajtó alatt levő dolgozatára a siratókról, s tudjuk, hogy kottái kimetszve már kefelevonatban is megvoltak, mégis elállt a közléstől. Más oka nem lehetett, mint hogy belátta: egy szűkebb területről gyűjtött 10–20 darab nem lehet elég végleges következtetések levonására egy műfaj bemutatásában. S hogy mennyire igaza volt, azt sok évtizeddel később a megjelent sirató-kötet igazolta, amely a nyelvterület egészét felölelő gyűjtés alapján sokkal gazdagabb és árnyaltabb képet nyújtott a siratóról, és sok tekintetben kiegészítette, tehát megváltoztatta azt a képet, amit ő akkor a Zobor vidéki változatok alapján adhatott volna.

Nekem meg is fogalmazta ezt a magatartását: amikor egy korai tanulmányomat mutattam neki, amiben néhány régi és sok új dalunk sajtószerű elhelyezkedéséből a hangrendszerben arra következtettem, hogy kellett lenniük régebben dúrosabb jellegű, *szo*-ra végződő dallamainknak is, nemcsak moll jellegű, *la*-ra végződőknek. Nem mondott ellene — ma már tudom, hogy őt is foglalkoztatta a gondolat —, csak annyit mondott: „várjunk még, hátha kerülnek elő még jobb adatok is.” Azok hamarosan előjöttek, amikor egyre több keleti dallampárhuzamban mutatkozott olyan eltérés, hogy a *la*-ra végződő magyar dalnak *szo*-ra végződő keleti dallam felelt meg. Később rá is tért erre egy beszélgetésünkben: „Hát már úgy látszik, mégis voltak *szo*-végű dalaink”, és erre az eltérésre hivatkozott. Sőt tovább is ment, s ez a nyelvész-kultúrájú Kodályra igen jellemző: azt mondta „úgy látszik, ez is olyan »szabályos eltérés« lesz a zenében, mint a nyelvészek szabályos hangmegfeleléseiben”.

Másik ilyen „tanításáról” is már megemlékeztem: amikor Tinódinak „Egervár summája” dallamáról azt vetettem föl, hogy nem is dūr dallam, hanem moll, csak egy terccel följebb maradt a záróhangja; szerintem azért, mert az alaphangot a lant adhatta meg. Kodály ezt sem utasította el, inkább kiigazította, hogy lehet az sajtóhiba is, mert sokszor tapasztaljuk régi kottáinkban, hogy egy vonallal följebb sikerül egy hang, főleg a záróhang. Sőt elő is hozta egy alkalommal ezt az elképzelésemet mások előtt. Tehát foglalkoztatta a kérdés. Mégis azzal zárta le: „hát ha tud hozni még vagy húsz ilyen esetet abból a korból, akkor igaza lehet.” Abból a korból akkor még csak kb. 40 dallamot ismertünk — a fogalmazás tehát azt jelentette: egyelőre nem bizonyítható a föltevés, félre kell tenni.

Különb ilyen és hasonló kérdések „megbeszélése” néha valóban peripatetikus módon történt: óra után hazakísérve beszélgettünk a legtöbbet; korábban pedig, amikor szinte egyedül jártam óráira az egyetemen, ahol zene-folklor-gyakorlatokat hirdetett. És most visszagondolva arra, amit ezeken az órákon csináltunk, látom világosan, miért volt ő csak azok számára jó, akikben látta az érdeklődést: sosem tartott „órát”, ahol az „anyagot” ismertette volna. Első felévesként, mikor mint ismeretlen fiatal kerültem elébe, azt akarta látni, mit tudok, s ahhoz tette hozzá, amit még tudni kell; mit tudok hibásan, s azt igazította ki. De amit tudhattam, mert meg volt írva — akkor még néhány cikkben és főleg Bartók könyvében —, azt nem „adta elő”, azt tudni kellett. Nyilván csak azért tartotta érdemesnek, hogy foglalkozzék velem, mert látta, hogy ezeket tudom. Később, negyedévesként azzal tisztelt meg, hogy elhozta készülő „A magyar népzene” tanulmánya kottalevonatait, s azokat énekeltette el az órán, s magyarázta a hozzá tartozó problémákat. Vagyis legújabb, még közöletlen eredményeivel ismertetett meg. Azokat ugyanis nem tudhattam, nem kellett tudnom.

Különb éppen az a mód, ahogy valamire rávezette az embert — amit leginkább kifogásoltak az óráira járni kényszeredett hangszeres tanítványok —, azt lehet a leginkább pedagógusi magatartásnak tartani. Hogy nem közölte egyszerűen a „tudnivalót” a tanítványokkal, hanem igyekezett belőlük kihúzni. Néha bejártam azokra az óráira is, amiket a Zeneakadémián tartott népzeneből, amikor én már állásban levő „öreg” voltam. Egyszer végigéltem, hogy kínlódtak növendékei, amikor azt kérdezte valami példával kapcsolatban: mikor rázta le a német zene az olasz fegyelem hatását. A tanítványok találgattak, az egyik későbbre, a másik korábbra tette. Kodály csak cáfolta őket, de nem igazította ki. Hosszú percekig ment a találgatás, a kör egyre szűkült; s bennem is akkor világosodott meg, ami végül is Kodály „úgy van”-át elnyerte: hogy a Weberrel induló német romantikában. De ezt csak vagy negyedórai találgatás után engedte bemondani, amikor végre le akarta zárni a kérdést: „Hát senki sem tudja?” És biztos, hogy ez a fokozatos megvilágosodás és a kérdésen ennyi ideig való rágódás sokkal erősebben belevésztette a dolgot emlékezetünkbe, mintha egy azonnali megjegyzésből kellett volna megjegyezni vagy elfelejteni. Ugyanígy hallottam egy óráján egy másik „kérdését”, hogy a tripodia — három ütemű sorok, ami a magyar népdalban annyira gazdagon van képviselve — hol fordul elő a klasszikus zenében. Itt is hosszú találgatások és hallgatás után vezette rá a tanítványokat, hogy összesen két helyen: Mozart g-moll szimfóniájának izgalmas, fűtött harmadik tételében és Beethoven 9. szimfóniájának scherzójában, ahol egyszer a téma átalakul 4 ütemesből 3 ütemesre, szintén az izgalmas hatás kedvéért. Ezt sem

felejttem el életem végéig. Mindez azt jelentette, hogy fontosabbnak tartotta, hogy néhány dolgot jól belevessen az ember emlékezetébe, semmint hogy sokat próbáljon belegyömöszölni, aminek nagy része azután kihull belőle, vagy igazán bele sem jut. Hallottam azt is, hogy zeneszerzés-növendékeinek egy bizonyos formaproblémát kellett keresniük „a zeneirodalomban”, minden közelebbi irányítás nélkül. Több héten át bújták az Akadémia kottatárát, hogy találjanak rá példát. S mikor már több hét után sem találtak, akkor szólalt meg: „Hát senki sem nézte meg Bach fuvola-kettőseit?” Szerintem ez a magatartás az igazi pedagógusé, a nagy tanítómesteré, aki a tanítvány öntevékenységen keresztül nevel és juttat el ismeretekhez, még ha ez a módszer sokaknak nem is tetszik.

Sokat emlegetik szótlanágát, hosszú hallgatásait. De ez ugyanabból fakadt, mint azok a hosszú, elmélyült, figyelmes vizsgálódásai, amivel nézte, ha valamit vitt vagy mutatott az ember. Látszott, hogy mindent szinte belevés az emlékezetébe, amikor néz, hogy mindent megrág, amikor hallgat. Még akkor is ilyen koncentrációval nézett mindent, amikor végül azzal adta vissza, hogy nincs benne semmi érdekes. Hát még mennyire vizsgálhatta, amikor jelentőséget tulajdonított neki. Ennek köszönhetette, hogy szinte határtalan memóriájával akkor is tudott kutatási eredményt produkálni, amikor még csak erre a memóriára volt szorulva, mert a könnyen átnézhető kiadványok még csak az ő ösztönzésére később születtek meg. Amikor tehát egy-egy forrás ritka könyvtári példányának egyszeri átnézésével kellett összehasonlító eredményeit megteremtenie népzene és történeti emlékek közt. Igaz, saját és Bartók gyűjtésével a fejében. De az is hatalmas teljesítmény már magában véve is; de mennyire föl kellett szívnia magába egy régi kézirat — mondjuk az Almási-gyűjtemény vagy a Pálóczi Horváth-kézirat — teljes anyagát, hogy képes volt mindig hivatkozni a megfelelő darabra, ha valami összefüggésben szükség volt rájuk. Szerencsére ebben már nem kell követnünk őt — nem is volnánk képesek rá —, mert ma már nincs szükség ekkora teljesítményre: gondoskodott a kutatás megkönnyítéséről.

Aki maga ennyire komolyan vette a tudományt, akinek csak a teljesítmény számított, az másoknál is megbecsülte a teljesítményt, fiatalabbaknál is. Különösen ha olyan területen érték el eredményt, ami nagyon érdekelte. Ilyen volt a néptánc is, ami a népzenevel legszorosabban összefügg, s amiben nyilván sokszor gyönyörködhetett falujárásai alkalmain. Már rég nem járt előadásokra, a Néprajzi Társaságba sem, amikor két fiatal tánckutató beszámolót tartott újabban végzett kutatásaik eredményeiről. Egyszer csak kinyílt az ajtó, és megjelent Kodály, aki nagy figyelemmel hallgatta a beszámolót, s utána számos kérdéssel is faggatta a kutatókat. Később, első infarktusa után, az volt az első alkalom, hogy valahol megjelent, sőt lépcsőmászásra is vállalkozott, amikor Martin előadására jött el. Az előadás ugyanis arról a jelenségről szólt be, ami cigányok botoló táncában került elő: hogy a dalolva kísért fegyvertáncban XVI–XVII. századi források proporciós gyakorlata élt tovább, amikor is a 4/4-es, páros ütemű dallamot később gyorsabban, 3/8-ban, páratlan ütemű formában folytatják. Nem akarom itt részletezni, mit jelentett ez a felfedezés népi ritmusvariánsaink jelentőségének felismerésében.

Kodály később is minden lehetővel segítette a fiatalok tánc kutatását. Mikor Martin állás nélkül maradt, odavette a Népzene-kutató Csoportba, szerzett nekik az UNESCO útján hangosfilm-fölvevőt, mindenképpen elősegítette azt a kutatást, amiről meggyőződött, hogy eredményes.

S hogy mennyire fogékony volt minden újra, olyan új módszerekre is, amit tanítványai az új technikai lehetőségekkel próbáltak megteremteni, arra csak egyetlen példát szeretnék felhozni. Amikor számítógépes dallamrendezést próbáltunk ki néhány zenész-matematikussal a Nehézipari Minisztérium gépén, s az első bemutatkozás sikerrel kecsegtetett az International Folk Music Council budapesti konferenciáján, megkérdezte a matematikust, mennyibe kerülne egy gép, mert saját pénzén akart venni a Csoportnak. Sajnos, a költség meghaladta volna az ő anyagi lehetőségeit is. De a szándék maga is elárulja, mekkora volt benne az érdeklődés az új lehetőségek iránt.

Ez a teljesítményeket méltányoló, embereket pályára állító, segítő, irányító és ösztönző ember, aki ezenkívül nagy teljesítményeivel is vonzott és ösztönzött, olyan kisugárzó központ volt, aminek vonzásában nemzedékek nevelődtek és álltak rá egy-egy tőle jelzett munkára. Saját munkája, saját teljesítménye önmagában is hatalmas — hiszen ha csak népdalgyűjtése mértékét és minőségét hagyta volna ránk, az is elég volna rá, hogy neve mint tudós fennmaradjon a magyar művelődés történetében —, de legalább olyan hatalmas az a mozgató erő, amivel nemzedékeket állított munkába, és végeztette el velük azt, amit már egyetlen ember el nem végezhetett.

S ha most eszünkbe idézzük a kiindulást, hogy mit talált pályája kezdetén, s hozzávetjük mindazt, ami halálakor volt, sőt azt is, ami akkor már útban volt, akkor mérhetjük le pályája jelentőségét. Előtte nem volt népzene, és nem volt magyar zenetörténet. Utána mind a kettő imponáló kötetekben és imponáló teljesítményekben áll előttünk. Népzeneinknek látjuk fejlődését és a fejlődés különböző rétegeit valami messzi őskortól az utolsó századfordulóig; zenetörténetünk pedig egyre tisztábban lát a középkor magas kultúrája, majd a későbbi századok termésének értékei közt, a korszakok divatát követő magyar zenei ízlés történetében. A semmi helyén ma imponáló épületek állnak.

Kodály nemcsak mint művész, hanem mint tudós is megváltoztatva hagyta maga után és maga körül a világot.

VARGYAS LAJOS

Adalékok a XVIII. századi magyar–orosz filológiai kapcsolatok történetéhez

Írásomnak stílusosan s folyóiratunk hagyományaitól sem eltérően ezt a címet is adhattam volna: Szenci Molnár, Pápai Páriz, Bél Mátyás, Lomonoszov — és ami körülöttük van. Mert erről lesz szó az alábbiakban, ennek magyar kiterjesztésű summájáról: kivált orosz vonatkozásban teljesebben, minden vonatkozásban bővebb dokumentációval a Studia Slavica hasábjain szándékozzom beszámolni e kérdéskörrel.

1. Úgy látszik, nem csupán a könyveknek — a bibliotékáknak is megvan a maguk sorsa. Egy leningrádi könyvtáros negyedszázada megjelent, csodálatosan alapos és sokoldalú kutatásából mindent tudtunk Lomonoszov magán-könyvtáráról; szinte a katalógusát is ismertük, ahogy azt e mű alcíme ígéri — ám magát e hatalmas könyvtárat mintha a föld nyelte volna el: két évszázad